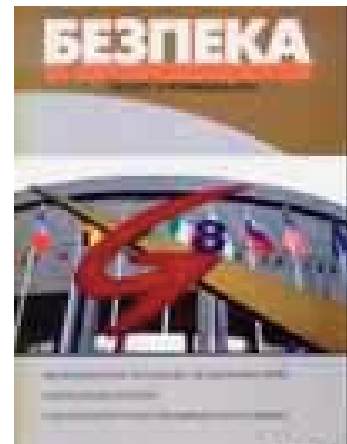

ЄВРОАТЛАНТИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВОЇ КООПЕРАЦІЇ

Відтоді, як Рада національної безпеки й оборони ухвалила політичне рішення щодо стратегії України стосовно НАТО, минув певний час. Імплементовано Плани дій на 2003, 2004 та 2005 роки. Прийнято план на 2006 рік, де визначено основні цілі співробітництва з НАТО. Ми досить часто обговорюємо політичні критерії набуття членства в НАТО, проводимо багато заходів, присвячених популяризації знань (об'єктивної інформації) щодо

Альянсу, формуємо відповідну громадську думку. Проте поза межами нашої уваги досі залишається дуже складна проблема — військово-технічна або оборонно-промислова складова євроатлантичної інтеграції України.

Україна мала досвід військово-промислового співробітництва з країнами Заходу. Як відомо, перший проект, пов'язаний із нашим військово-транспортним літаком Ан-7Х, на жаль, не був здійснений, що стало разючим ударом для українських виробників військово-промислової продукції. В результаті значно поменшало оптимізму щодо можливостей оборонно-промислової кооперації з НАТО.

Інший стратегічний напрям, який розвивала Україна щодо співпраці з країнами Заходу, мав на меті збереження військово-промислової кооперації з державами Центральної Європи, котрі вже стали членами НАТО. Адже в нас з ними була, власне, спільна оборонно-промислова (радянська) база, ми випускали однакові зразки озброєнь. На цьому напрямі досягнуто деяких успіхів. Але було багато й прорахунків. Поставивши своїм завданням набуття членства в НАТО, наші сусіди, країни Центральної Європи, звичайно, підпорядковували пріоритети своєї військово-промислової кооперації воєнно-політичним інтересам Альянсу. Це заважало українським виробникам розвивати відповідну взаємодію з ними. Отже, і цей напрям виявився для нас малоуспішним, що навіть великий песимізм щодо можливості розвитку військово-промислової кооперації з країнами НАТО? Треба зазначити, що не надто райдушна перспектива в нас і на російському напрямі. Хоч тут підґрунтя для розвитку кооперації вагоме, оскільки за радянських часів це був єдиний оборонно-промисловий комплекс. І українська стратегія в розвитку ОПК полягала в тому, щоб максимально зберегти колишні зв'язки у даній сфері. Ми мали певну свободу дій, залишаючись позаблоковою державою, а політичний чинник не був таким негативним, як, скажімо, стосовно країн Заходу. Складності військово-промислової кооперації з Росією зумовлювалися негараздами в економіці, зокрема недофінансуванням оборонної промисловості. Як у Росії, так і в Україні такі проблеми спричиняв дуже обмежений бюджет на розвиток та закупівлю озброєнь. Залежали вони й від конкуренції на міжнародних ринках.

Але сьогодні треба чітко усвідомити — з прийняттям рішення про набуття членства в НАТО ми потрапляємо в зовсім іншу політичну ситуацію. Це, безумовно, впливатиме на розвиток військово-промислової кооперації. Отож, слід подумати, в якому сенсі така політика співробітництва з Європейським Союзом і НАТО є продуктивною, якою мірою ми можемо розвивати кооперацію з Росією, будучи орієнтованими на НАТО?

Безумовно, такі політичні обмеження спричинять чимало труднощів у відносинах українських виробників озброєнь з російськими. І ми маємо це добре усвідомлювати. Військово-промисловою кооперацією з Україною Росія розглядає, насамперед, як засіб реалізації своїх воєнно-політичних інтересів і геополітичних амбіцій. Як показує аналіз, економічні й оборонні інтереси Росії в її військово-промисловій кооперації з Україною мають другорядне значення. Пріоритет воєнно-політичних інтересів закріплений у відповідній законодавчій базі Росії. Закон "Про військово-технічне співробітництво Російської Федерації з іноземними державами" як головну й першорядну мету військово-технічного співробітництва проголошує "зміцнення воєнно-політичних позицій Російської Федерації в різних регіонах світу" (ст. 3), а саме військово-технічне співробітництво визначає як регламентоване "воєнно-політичними інтересами Росії" (ст. 4). Перспективу ж україно-російських військово-промислових зв'язків Москва бачить у рамках того, як підлаштувати військову промисловість України під геополітичні інтереси Росії.

Друге місце за важливістю завдань, покладених Москвою на військово-промисловою кооперацію з Україною, посідає завдання забезпечення обороноздатності Російської Федерації. Військові підприємства України здійснюють великі поставки комплектуючих вузлів і запасних частин для військової техніки, яка поки ще перебуває на озброєнні Збройних сил Російської Федерації. Вони ж здійснюють технічний супровід експлуатації цих озброєнь.

З економічного погляду, така політика однобічної орієнтації на кооперацію з Росією також позбавлена перспективи. Росія не має потреби у використанні виробничих потужностей України, оскільки її власні потужності залишаються не завантаженими оборонними й цивільними замовленнями. Надлишок виробничих потужностей ОПК Росії призводить до того, що 70% їхнього обсягу не використовуються за призначенням. Отже, ця частина потенціалу російського ОПК виключена зі сфери військово-промислової кооперації взагалі.

Якщо розглядати Україну як ринок збуту продукції російського ОПК, то тут також немає особливого економічного інтересу з російської сторони. Так, Україна імпортує російську військову продукцію на суму близько 11 млн дол. США. Отже, в експорті військової продукції Росії, частка України не перевищує 0,25%. Такі низькі показники багато в чому й визначають третрорядне значення економічних інтересів в ієрархії пріоритетів Росії у сфері її військово-промислової кооперації з Україною.

Вищевказані аспекти визначають політику Росії у сфері військово-промислової кооперації з Україною. Характерними рисами такої політики є:

- перекачування наукових відкриттів і новітніх конструкторських розробок у галузі військової техніки й озброєнь із України в Росію;
- розміщення на російських підприємствах повного циклу виробництва нових видів військової техніки, розроблених в Україні;
- скупівля через приватизацію акцій стратегічно важливих великих підприємств в Україні, що випускають конкурентоспроможну високотехнологічну продукцію, що не має аналогів у Росії;
- переміщення в Україну виробництва деяких комплектуючих вузлів за умови збереження повного контролю з боку Росії над виробництвом і продажем кінцевої готової продукції.

Однобічна орієнтація на Росію не приведе до підйому військово-промислового виробництва в Україні, оскільки Росія переходить на нову номенклатуру озброєння і прагне впровадити нові технології, яких немає в Україні. Отже, мірою реалізації цих завдань Росія буде втрачати інтерес до України як до економічного партнера.

Поряд із тим, у нас немає ніякого досвіду стосовно залучення до оборонно-промислових зв'язків країн Заходу. Вийшло друком багато книжок, присвячених перспективам розвитку оборонно-промислового комплексу Росії. Видані переважно на Заході, ці дослідження підтверджують — РФ не може втриматися на колишньому, вельми високому військово-технічному рівні, у зв'язку з чим буде шукати нових партнерів. Чи зацікавимо ми її в цьому сенсі? Навряд. Оскільки Росії потрібні новітні технології й інвестиції у військово-промислове виробництво. Вже сьогодні видно, що росіяни віддають перевагу зв'язкам із західними оборонними концернами. Щоправда, ті концерни вельми консолідовані. Вони являють собою цілу мережу потужних транснаціональних компаній, мають узгоджені програми і дотримуються оптимального балансу між власними ресурсами і пайовою участю у виробництві та закупівлі озброєнь. Приєднатися до цієї системи досить складно. Навіть для Росії! До того ж західні країни НАТО не зацікавлені підключати росіян до своєї оборонно-промислової кооперації.

Завдяки розвитку військово-промислової кооперації із країнами Заходу Росія прагне реалізувати два головні завдання: ліквідувати своє технологічне відставання й залучити західні інвестиції в російську оборонну промисловість.

Але основна складність у виконанні цих завдань полягає в тім, що Захід не виявляє особливого інтересу до військової промисловості Росії. Понад те, воєнно-політичні та воєнно-стратегічні інтереси Заходу перешкоджають розвитку такої кооперації.

Технологічно російській оборонно-промисловий комплекс також несумісний з європейською оборонною промисловістю. Європейська оборонна промисловість є консолідованою. Вона являє собою мережу великих транснаціональних компаній, що реалізують низку скоординованих міждержавних програм, які забезпечують оптимальний баланс фінансових і матеріальних ресурсів між країнами-учасницями цієї європейської кооперації. З вищевикладених причин Росія не може бути рівноправним партнером у кооперації із Заходом. Вона цікава Заходу, насамперед, як сировинна база й ринок дешевої робочої сили. І з огляду на цей інтерес Росія може мати шанс на розвиток військово-промислової кооперації із Заходом.

Політика Росії в розвитку військово-промислової кооперації із Заходом зазнала певних змін.

Першим етапом розвитку військово-промислової кооперації Росії з європейськими країнами можна вважати пропозиції стосовно продажу збройним силам європейських країн кращих зразків російських озброєнь. Однак така спроба не мала особливого успіху.

Другим більш успішним етапом стала кооперація з німецькою фірмою "Dairules Chrysler Aerospace" з модернізації винищувачів російського виробництва МіГ-29, які перебувають на озброєнні ФРН, під стандарти НАТО.

Третім етапом російської військово-промислової кооперації із Заходом можна вважати закупівлю Росією в країнах Заходу та США окремих комплектуючих і вузлів для створення певних видів готової військової продукції. Так з допомогою корпорації "United Technologies" у Росії виробляються авіаційні двигуни. Компанія "Пратт енд Вінті" поставляє двигуни для російських вертольотів. При створенні електронних систем нових зразків озброєння широко використовуються закордонні елементи, частка яких досягла 50%. На сьогодні жоден зразок російської зброї не забезпечений повністю вітчизняною елементною базою.

Четвертий етап кооперації, що відкриває Росії найбільшу з усіх можливих варіантів перспективу, пов'язаний із залученням у кооперацію з виробництва військово-транспортних літаків А-400М. Російська фінансово-промислова група "Каскол" уклала угоду з авіабудівельною компанією "Аербас", згідно з якою російські підприємства будуть випускати окремі вузли й агрегати для літаків цієї компанії, а також військово-транспортний літак А-400М. Інша російська компанія "Російський алюміній" поставляє алюміній для оборонного концерну "EADS". 30% потреб цього концерну в алюмінії забезпечуватиме Росія.

Україна здебільшого оцінює свої шанси у цій справі, зважаючи на Росію. Що стосується України, то перспективи військово-промислової кооперації із Заходом поки що залишаються мало втішними. Захід не виявляє особливого інтересу до України з тих самих причин, що й до Росії. Український уряд теж не вірить у велику перспективу таких кооперативних зв'язків із країнами Заходу. Очевидно, проблема тут полягає в тому, що уряд України ніколи не мав і не має зрозумілої стратегії самостійного розвитку військово-промислової кооперації із Заходом. Він завжди розглядав можливість розвитку військово-промислової кооперації із західноєвропейськими концернами з виробництва тих чи інших видів військової техніки тільки за умови, що в цьому виробництві буде брати участь і Росія.

Така однобічна орієнтація на Росію, в підсумку, призведе до того, що Україна втратить шанс закріпитися в системі західноєвропейської військово-промислової кооперації навіть як постачальник комплектуючих і вузлів для військової продукції, що випускається західноєвропейськими оборонними концернами. У такій ситуації доступ до військових західноєвропейських технологій і кредитів для України буде можливим тільки через Росію, і те у разі, якщо українські виробники виступатимуть як субпідрядники в межах виконання Росією західноєвропейських оборонних замовлень із виробництва комплектуючих, розміщених на російських оборонних підприємствах.

І мені здається, що саме в цьому й полягає хибність нашої стратегії. Тож ідеться про пошук нової стратегії військово-промислової та військово-технічної кооперації України з країнами Заходу як складової нашого євроатлантичного курсу. Причому складової надзвичайно витратною, такої, що може призвести до дуже великих ускладнень у розвитку нашого оборонно-промислового комплексу. Сьогодні тут перед нами більше запитань, ніж відповідей.

Безумовно, план дій щодо досягнення сумісності наших і натовських зразків озброєнь та військової техніки є абсолютно природним: якщо ми набуваємо членства в НАТО, то маємо відповідати політичним і військовим вимогам Альянсу. Щодо цього у військово-технічній галузі постають дві проблеми.

Перша — спроможність робити внесок у колективну оборону. Якою зброєю ми будемо це робити? Друга — чи відповідає ця зброя стандартам НАТО? Адже зрозуміло — якщо основні зразки озброєнь несумісні, підривається ефективність колективної оборони.

З іншого боку, постають питання не тільки щодо нашої спроможності робити свій внесок у колективну оборону, а й щодо відповідності вимогам будь-якої моделі національних збройних сил. Це, передусім, означає, що треба забезпечити збалансованість озброєнь між видами збройних сил.

Отже, по-перше, наші збройні сили мусять мати повну номенклатуру озброєнь. По-друге, коли ми приєднуємося до НАТО, постає питання про поділ праці. Яким сегментом свого ОПК Україна робитиме внесок у колективну оборону? Якими озброєннями? І які з них забезпечуватимуть принцип збалансованості озброєнь національних збройних сил? Доведеться вирішити, яка модель озброєнь буде прийнятнішою для України. Якщо вона спиратиметься на власне національне виробництво, то оборонно-промисловий комплекс

повинен випускати всю номенклатуру озброєнь, і потрібно мати колосальний бюджет, що піддає сумніву прийнятність такої моделі.

Друга модель (її застосовують слабо або середньорозвинені країни) — закупівля озброєнь. Безумовно, це не потребує наявності розвинутого оборонно-промислового комплексу. Не треба й інвестицій у військово-промислове виробництво. Утім, в цьому разі також потрібен величезний бюджет. До того ж, якщо ми обираємо таку модель, постає питання — чиє озброєння маємо купувати — Сполучених Штатів, Росії чи інших країн? Нині це дуже актуально для Чехії й Польщі, які намагаються проводити тендери, щоб дійти якогось оптимального висновку.

Третя модель — це поєднання двох попередніх принципів. Ми маємо досить потужний оборонно-промисловий комплекс, і в наших інтересах — зберегти його. Хоча зрозуміло — зберегти всі сегменти цього комплексу за нинішніх умов неможливо. Попри те, що у 2002 році нашим урядом було прийнято відповідну концепцію. Отже, такий змішаний підхід видається оптимальним. Але якщо змішаний, то що все-таки ми виробляємо самі, а що замовляємо в інших виробників, і хто буде цими виробниками? З огляду на передумови, які склалися в Україні, основна орієнтація в програмах озброєнь у нас була спрямована на Росію. Та чи стане вона надійним постачальником озброєнь, якщо ми набудемо членство в НАТО?

Це теж дуже важливе політичне питання. Мабуть, якщо ми стаємо членом НАТО, ця змішана модель має поєднувати в собі і вітчизняне виробництво, і закупівлю озброєнь, і кооперацію з іншими країнами. Але наскільки це реально? Де шляхи, які дадуть змогу реалізувати таку модель? Очевидно також, що перехід до змішаної моделі призведе до звуження внутрішнього ринку для національних виробників озброєнь та орієнтації їх на світові тренди в розвитку озброєнь для завоювання ринків зовнішніх. Крім того у зв'язку зі скороченій чисельності збройних сил та, відповідно, обсягів їх фінансування попит на внутрішньому ринку на озброєння та військово-транспортний літак, 1—2 кораблі класів "фрегат-корвет" і близько 30 танків та бойових машин на рік.

Тенденції у сфері розвитку оборонної промисловості та виробництва військової продукції зумовлюватимуться: зміною міжнародного середовища, зміною характеру воєнних загроз та зміною системи внутрішньоекономічних та зовнішньоекономічних відносин.

Основною ознакою сучасної міжнародної обстановки є процес глобалізації, який породжує в царині військово-промислового виробництва такі тенденції:

- концентрацію обсягів виробництва високотехнологічних видів озброєнь в економічно могутніх і найбільш розвинених країнах та захоплення ними ключових сегментів світового ринку озброєнь;
- консолідацію та інтернаціоналізацію виробництва продукції військового призначення в межах промислових союзів і транснаціональних корпорацій, які поглинають національні ОПК середніх і малих країн;
- збільшення міжнародних інвестиційних потоків та концентрацію їх у виробництві високотехнологічних видів військово-промислової продукції.

Специфіка сучасної воєнно-політичної ситуації в умовах формування монополярного світу виявляється у зменшенні ймовірності широкомасштабної війни та зміні характеру воєнних загроз, що, своєю чергою, спричинює певні тенденції:

- зменшення чисельності збройних сил та кількості озброєнь;
- зменшення попиту на традиційні види озброєнь, що виступали засобами стримування, і як наслідок, звуження місткості внутрішніх ринків озброєнь;

- збільшення складності військових технологій та зростання витрат на їх розроблення та утримання науково-дослідних установ і конструкторських бюро;

- переміщення ядра науково-технічної революції у військовій справі у сферу комп'ютерних та інформаційних технологій, збільшення дальності дії зброї та її влучності.

Слід окреслити також тенденції у сфері виробництва військово-промислової продукції, викликані зміною системи внутрішньоекономічних та зовнішньоекономічних відносин:

- зменшення ролі держави в оборонному секторі промислового виробництва та посилення процесів комерціалізації в оборонно-промисловому комплексі та приватизації оборонно-промислових підприємств;

- зменшення кількості промислових підприємств і концентрація військово-промислового виробництва у великих компаніях, концернах, що спеціалізуються на продукції як військового, так і цивільного призначення;

- зменшення обсягів державного фінансування оборонного сектору промисловості та видатків на науково-дослідні роботи;

- збільшення виробництва продукції подвійного призначення;

- зростання кількості філій іноземних оборонних концернів та створення спільних підприємств з великою часткою іноземного капіталу.

Зрештою, участь у переважній більшості воєнних конфліктів технологічно високорозвинених держав та застосування високоточної зброї з носіїв повітряного, морського та наземного базування, зумовлюють низку прогнозованих тенденцій у виробництві озброєнь та військової техніки.

У виробництві бронетанкової техніки:

- зменшення попиту на танки та бойові машини, створені на їх базі;

- розширення виробництва інженерної техніки та техніки цивільного призначення (засоби інженерної розвідки, танкові мостоукладачі, засоби формування водних перешкод, бойові машини розмінування та керованого мінування та ін.).

В авіаційному секторі виробництва:

- створення безпілотних авіаційних апаратів оперативно-стратегічного рівня;

- розвиток безпілотних авіаційних апаратів для виконання завдань розвідки та радіоелектронної боротьби;

- створення та розширення виробництва військово-транспортних літаків оперативно-стратегічного та стратегічного призначення;

- виробництво літаків для патрулювання об'єктів і районів та спостереження за місцевістю.

У суднобудуванні:

- збільшення попиту на бойові та сторожові кораблі і катери середнього та малого класів: фрегати, корвети, патрульні катери, катери берегової оборони, кораблі та катери на підводних крилах і повітряній подушці.

У виробництві радіоелектроніки:

- розвиток оптико-локаційних систем та засобів пасивної радіолокації;

- створення радіолокаційних систем міліметрового діапазону, РЛС (радіолокаційних систем) поверхневої хвилі та РЛС середньої дальності для виявлення малорозмірних цілей;

- розширення виробництва лазерних та тепловізійних систем локації та наведення;

- розроблення нових засобів радіорозвідки та радіоелектронної боротьби, а також боротьби з високоточною зброєю.

Поряд із широким виробництвом та застосуванням високоточної зброї провідними державами збережеться значний сегмент ринку традиційних видів озброєнь у країнах третього світу.

На тлі всіх цих тенденцій у кооперативних зв'язках на російському напрямку вступ України до НАТО створить сприятливі воєнно-політичні умови для військово-промислової кооперації України із країнами Заходу.

Членство України в НАТО, по-перше, відкриває їй доступ до бази даних із воєнних програм та програм матеріально-технічного забезпечення Альянсу, а відтак і можливості участі в тендерах з виробництва військової техніки. По-друге, створює можливості для підвищення конкурентоспроможності оборонних підприємств. По-третє, слугуватиме підвищенню рівня кооперації із західними оборонними концернами, які займаються виробництвом високотехнологічних озброєнь, що, своєю чергою, відкриває Україні доступ до таких технологій. І по-четверте, все це сприятиме переходу на спільні стандарти в розробленні та виробництві озброєнь.